

Отримано: 26 лютого 2021 р.

Прорецензовано: 13 березня 2021 р.

Прийнято до друку: 17 березня 2021 р.

e-mail: anatoliypachinok@ukr.net

DOI: 10.25264/2311-5149-2021-20(48)-10-14

Пачинок А. В. Сучасний стан та перспективи розвитку зернового ринку в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, березень 2021. № 20(48). С. 10–14.

УДК: 339.13:633.1

JEL-класифікація: Q11; Q13

ORCID-ідентифікатор: 0000-0001-8972-3122

Пачинок Анатолій Володимирович,
аспірант Запорізького національного університету

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗЕРНОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано сучасний стан та перспективи розвитку вітчизняного ринку зернових і зернобобових культур. Висвітлено стратегічне значення зернової галузі для економіки України та її роль у світовій торгівлі зерном. Встановлено основні проблеми державного регулювання ринку зерна. Визначено основні напрямки підвищення ефективності державного регулювання зернового ринку України та нарощення експортного потенціалу в сучасних умовах.

Ключові слова: ринок зерна, зернові та зернобобові культури, експорт зернових культур, динаміка експорту, баланс зернових.

Пачинок Анатолій Володимирович,
аспірант Запорізького національного університету

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЗЕРНОВОГО РЫНКА В УКРАИНЕ

В статье проанализировано современное состояние и перспективы развития отечественного рынка зерновых и зернобобовых культур. Освещены стратегическое значение зерновой отрасли для экономики Украины и ее роль в мировой торговле зерном. Установлены основные проблемы государственного регулирования рынка зерна. Определены основные направления повышения эффективности государственного регулирования зернового рынка Украины и наращивание экспортного потенциала в современных условиях.

Ключевые слова: рынок зерна, зерновые и зернобобовые культуры, экспорт зерновых культур, динамика экспорта, баланс зернових.

Anatolii Pachynok,
Phd Student, Zaporizhzhia National University

CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE GRAIN MARKET IN UKRAINE

The article analyzes the current state and prospects of the domestic market of cereals and legumes development. Today, Ukraine is one of the main players in the international grain trade market. Grain is an important export product that provides significant foreign exchange earnings, and in agricultural enterprises is the basis of cash receipts and profits. During storage, grain almost does not lose its qualities, and therefore is suitable for the creation of state reserves for food and feed production. The strategic importance of the grain industry for the economy of Ukraine and its role in world grain trade is highlighted. The main problems of state regulation of the grain market are identified. Such problems include the gradual decline in soil fertility due to non-compliance with agronomic requirements, lack of qualified personnel, low level of resource and financial support of small and medium-sized agricultural enterprises and farms, which prevents the use of scientific and technological progress, existence of «gray» grain market and lack of grain wagons and locomotives. The main directions for increasing the efficiency of state regulation of the grain market of Ukraine and export potential in modern conditions are identified. Strengthening of the state's role in regulating the economy, which corresponds to the current trend of the world economy development in the post-crisis period, raises for Ukraine the problem of forming and ensuring effective public policy aimed at solving the foreign economic component of the grain sector and the national economy as a whole.

Keywords: grain market, cereals and legumes, grain exports, export dynamics, grain balance.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день Україна є одним із головних гравців на міжнародному ринку торгівлі зерном, щорічно нарощуючи обсяги його виробництва та експорту. Зі зростанням доходів

населення країни стабілізувалось споживання зернових і продуктів їх переробки, а утворені надлишки успішно відправляються на експорт.

Однак, незважаючи на проголошені пріоритети нарощування виробничого та експортного потенціалу, існує ряд проблем, які не тільки гальмують розвиток аграрної галузі, а й призводять до збільшення ризиків, пов'язаних із зовнішньою торгівлею. До таких проблем можна віднести поступове зниження родючості ґрунтів через недотримання агротехнічних вимог, нестачу кваліфікованих кадрів, низький рівень ресурсного й фінансового забезпечення малих і середніх за розміром сільськогосподарських підприємств та господарств населення, що не дає можливості використовувати у виробництві досягнення науково-технічного прогресу, існування «сірого» ринку зерна та брак вагонів-зерновозів і локомотивів. Усі перераховані вище моменти, поряд з необхідністю детальної оцінки стану та динаміки розвитку ринку зерна України в контексті забезпечення національних пріоритетів держави, визначають актуальність теми статті.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питаннями оцінки стану зернового ринку України та визначенням основних напрямів його подальшого розвитку приділена значна увага в роботах багатьох вітчизняних дослідників. Так, різні аспекти порушеної проблеми висвітлюються в роботах таких учених, як П. Т. Саблук [1], О. Я. Лотиш [2], О. В. Нікішина [3], М. М. Ільчук, І. А. Коновалова, О. Д. Барановська, В. Д. Євтушенко [4], В. Я. Мерсель-Веселяк [5], Н. Є. Голомша, О. Я. Дзяди́кевич [6] та ін. У своїх працях вони наголошують на необхідності стабілізації ринку зерна України та акцентують увагу на недосконалому регулюючих механізмів у сучасних умовах.

Однак, чимало питань стосовно напрямів удосконалення механізмів державного регулювання ринку зерна, визначення найбільш дієвих та результативних інструментів державного впливу на цей стратегічно важливий сектор економіки в сучасних умовах залишаються недостатньо дослідженими. Разом з цим назріла потреба подальшого аналізу й опрацювання досліджень українського ринку зернових культур.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зернове господарство є особливою галуззю агропромислового комплексу, що визначає в сучасних умовах рівень економічного розвитку всього аграрного сектора. Саме зернові культури займають перше місце серед базової сільськогосподарської продукції та є гарантією продовольчої безпеки. Це зумовлено їх винятковим значенням безпосередньо для виготовлення висококалорійних продуктів харчування, насамперед хліба, якому у більшості країн світу, як основному продукту харчування населення, немає іншої альтернативи.

В Україні зернове господарство є провідною галуззю розвитку аграрної сфери переважно за рахунок сприятливих природно-кліматичних умов та високої родючості ґрунтів. В останні роки український зерновий ринок демонструє надзвичайно позитивну динаміку, як у відношенні виробництва, так і нарощуванні експортного потенціалу. За даними Державної служби статистики України виробництво зернових і зернобобових культур у 2019/20 маркетинговому році (МР) стало рекордно високим – більше 75 млн тонн, що на 7,26 % більше ніж минулого року та на 91,3 % в порівнянні з 2010/11 МР (табл.1).

Середній показник виробництва вищий за той, що спостерігався в 2004–2008 рр. – 37 млн тонн, із рекордом – 49,2 млн тонн у 2008 р. При цьому варто відмітити, що, виходячи з даних зернового балансу (включаючи продукти переробки зерна в перерахунку на зерно), динаміка експорту-імпорту зернових має нестабільну тенденцію нарощування обсягів продажу та придбання зерна, оскільки держава експортує набагато більше, ніж імпортує.

Таблиця 1

Баланс зернових і зернобобових культур України

Показник балансу, млн тонн	Маркетинговий рік						Зміна у % до 2018/19 МР
	2010/11	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	
Виробництво	39 271	60 126	66 088	61 917	70 057	75 143	▲ 7,3
Зміна запасів (на кінець року)	-2 054	-3 204	1 130	-1 465	5 447	-4 505	▼ 182,7
Імпорт	175	190	240	255	280	291	▲ 3,9
Усього ресурсів	41 500	63 520	64 198	63 637	64 890	79 939	▲ 23,2
Експорт	14 239	38 338	41 451	42 499	42 940	57 925	▲ 34,9
Витрачено на корм	14 787	14 189	12 278	11 011	11 698	11 674	▼ 0,21
Витрачено на посів	3 222	2 597	2 330	21 20	2 232	2 224	▼ 0,36
Втрати	794	1 400	1 350	11 06	12 53	1 363	▲ 8,8
Переробка на нехарчові цілі	1 650	1 089	1 044	12 46	1 157	1 283	▲ 10,9
Фонд споживання	6 808	5 897	5 745	5 655	5 610	5 470	▼ 2,5

Джерело: складено автором на основі [7].

Що стосується експорту зернових, то за останнє десятиріччя Україна суттєво наростила обсяги експорту (рис. 1). За даними Держмитслужби за результатами 2019/20 маркетингового року на зовнішні ринки поставлено рекордні 57,9 млн тонн зернових, зернобобових та борошна, що на 6,8 млн тонн більше ніж минулого МР, коли експорт склав 50,4 млн тонн. Це у 4 рази перевищує показник 2010 р. і на 26 % більше, ніж 2018 р. [8].

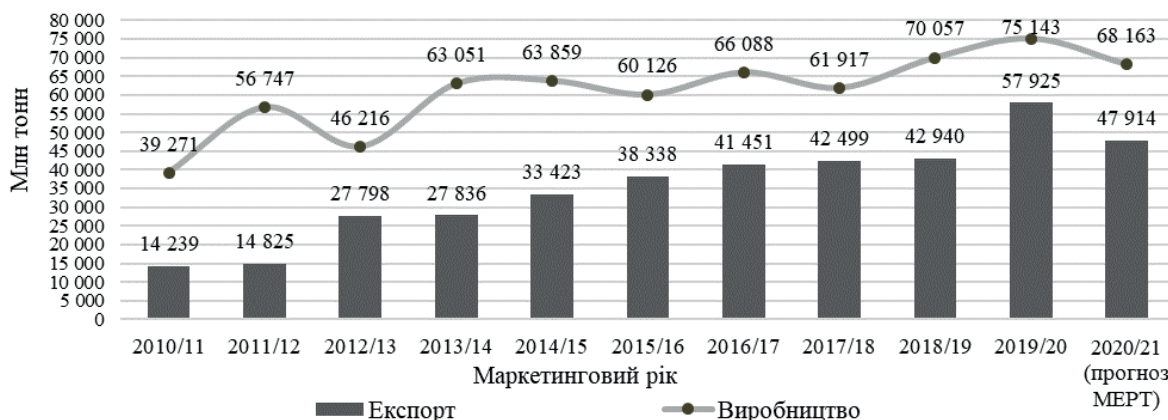

Рис. 1. Виробництво та експорт зернових і зернобобових культур України

Джерело: складено автором на основі [7].

У поточному сезоні експорт зерна має більш низькі темпи, ніж торік, що пов'язано з меншим урожаєм 2020 р. Станом на 5 лютого Україна експортувала 29,4 млн тонн зерна, що приблизно на 7,5 млн тонн менше, ніж на аналогічну дату минулого року. За прогнозами Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (МЕРТ) у 2020/21 маркетинговому році аграрії будуть мати до реалізації 68,7 млн тонн зернових. З них мають експортувати 47,9 млн тонн та залишити для внутрішнього споживання 20,8 млн тонн [9].

Основними культурами в Україні є пшениця, кукурудза та ячмінь, частка яких у загальній структурі виробництва зернових культур станом на 2020 р. становить приблизно 97 %. Що стосується динаміки структури експорту зернових з України (рис. 2), то лідером за обсягами експорту залишається кукурудза, яку було експортовано в обсязі 30,3 млн тонн. Обсяги експорту пшениці досягли рекордного показника. Україна вже поставила на зовнішні ринки 21 млн тонн пшениці, що на 24 % більше ніж минулого МР та відповідає запланованій динаміці в рамках укладеного Меморандум про взаєморозуміння на 2020/21 МР з учасниками зернового ринку [10].

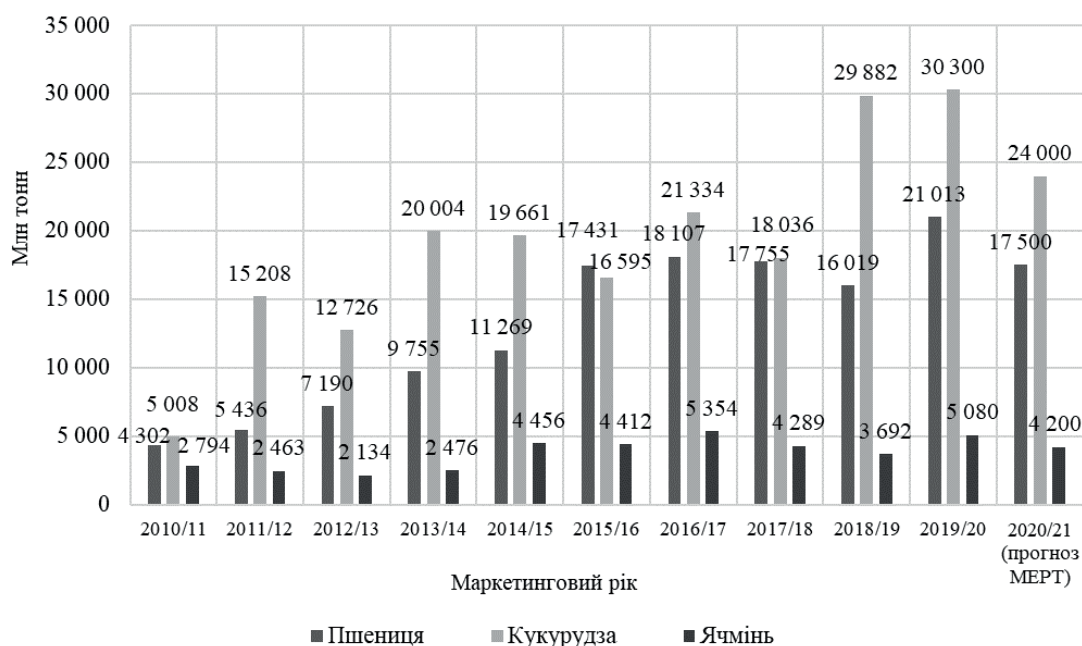

Рис. 2. Структура експорту зернових з України

Джерело: складено автором на основі [7].

За результатами 2019/20 МР в сукупності за обсягом експорту всіх зернових культур Україна стала «срібним призером», пропустивши вперед лише США. За даними Міністерства сільського господарства США в 2019/20 МР в рейтингу найбільших експортерів зернових Україна посіла 2 місце за обсягом поставок ячменя (4,2 млн тонн), 4 – по кукурудзі (24 млн тонн), 5 – по пшениці (17,5 млн тонн) [11]. Не дивлячись на існуючі перспективи розвитку ринку зерна, які формуються переважно за рахунок збільшення виробництва та частки експорту у формуванні загальних експортних надходжень, на сьогодні в Україні існують певні перешкоди та виклики, що гальмують подальше зростання, а саме [2; 12; 13]:

- відсутність чітких механізмів державного регулювання ринку зерна, особливо його експорту;
- погіршення якості земельних ресурсів (інтенсивний розвиток вітрової та водної ерозії, утворення кислих ґрунтів та засоленість земель);
- зниження рівня рентабельності виробництва зернових при одночасному підвищенні цін на зовнішньому ринку;
- невідповідність наявних в Україні терміналів сучасним потребам зберігання та транспортування зерна;
- нерозвиненість інфраструктури та неефективна логістика, зокрема низька пропускна здатність українських портів;
- функціонування «сірого» ринку зерна.

Висновки. Отже, незважаючи на постійне нарощення обсягів виробництва та експорту, розвиток зернового сектору України стримується вагомими перешкодами, які потребують невідкладного та системного усунення. Посилення ролі держави в регулюванні економікою актуалізує для України проблему формування та забезпечення ефективної державної політики, орієнтованої на вирішення завдань розвитку зовнішньоекономічної складової зернового сектору та національної економіки в цілому. Для вирішення наявних проблем, що гальмують розвиток аграрної галузі, та зниження ризиків, пов'язаних із зовнішньою торгівлею зерном, державна політика України має передбачати розробку на законодавчому рівні дієвих механізмів, які б унеможливили експорт зернових без повернення валютної виручки в Україну. Важливим є забезпечення розвитку аграрного машинобудування за рахунок оновлення агропромислової техніки. Вкрай необхідним є створення інформаційної бази даних про стан та родючість ґрунтів, а також розробка й прийняття програм зі збереження ґрунтів, відтворення їх родючості та екологічної стійкості.

Література:

1. Саблук П. Т. Агроекономічні трансформації в Україні: напрями та перспективи розвитку : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016.
- Sabluk, P.T. (2016). *Ahroekonomichni transformatsii v Ukraini: napriamy ta perspektyvy rozvytku*: monohrafiia. Kyiv: NNTs «IAE». [in Ukrainian].
2. Лотиш О. Я. Стратегічний аналіз зернової галузі України: стан та перспективи розвитку. *Інтелект XXI*. 2018. № 3. С. 74–79.
- Lotysh, O.Y. (2018). Stratehichnyi analiz zernovoi haluzi Ukrainy: stan ta perspektyvy rozvytku. *Intelekt XXI*, 3, 74-79. [in Ukrainian].
3. Нікішина О. В. Сучасні трансформації відтворювальних процесів на внутрішньому ринку зерна. *Економіка харчової промисловості*. 2012. № 2. С. 5–11.
- Nikishyna, O.V. (2012). Suchasni transformatsii vidtvoriuvalnykh protsesiv na vnutrishnomu rynku zerna. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, 2, 5-11. [in Ukrainian].
4. Ільчук М. М., Коновал І. А., Барановська О. Д., Свтушенко В. Д. Розвиток ринку зерна в Україні та його стабілізація. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 29–38.
- Ilchuk, M.M., Konoval, I.A., Baranovska, O.D., Yevtushenko, V.D. (2019). Rozvytok rynku zerna v Ukraini ta yoho stabilizatsiia. *Ekonomika APK*, 4, 29-38. [in Ukrainian].
5. Месель-Веселяк В. Я. Виробництво зернових культур в Україні: потенційні можливості. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 5–14.
- Mesel-Veseliak V.Y. (2018). Vyrobnystvo zernovykh kultur v Ukraini: potentsiini mozhlyvosti. *Ekonomika APK*, 5, 5-14. [in Ukrainian].
6. Голомша Н. Є., Дзядикович О. Я. Конкурентні переваги продукції зернової галузі на світовому ринку. *Економіка АПК*. 2017. № 11. С. 61–66.
- Holomsha N.Y., Dziadykevych O.Y. (2017). Konkurentni perevahy produktsii zernovoi haluzi na svitovomu rynku. *Ekonomika APK*, 11, 61-66. [in Ukrainian].
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 05.01.2021).
- Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy <<http://www.ukrstat.gov.ua>> (2021, January, 05). [in Ukrainian].
8. Україна протягом 10 років рекордно наростила експорт зернових. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2882799-ukraina-protagom-10-rokiv-rekordno-narostila-ekспорт-zernovih.html> (дата звернення: 10.01.2021).

Україна протягом 10 років рекордно наростила експорт зернових <<https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2882799-ukraina-protagom-10-rokiv-rekordno-narostila-eksport-zernovih.html>> (2021, January, 10). [in Ukrainian].

9. Відомий прогноз експорту зернових у 2020/2021 маркетинговому році. URL: <https://agropolit.com/news/18560-vidomiy-prognoz-eksportu-zernovih-u-2020-2021-marketingovomu-rotsi> (дата звернення: 05.01.2021).

Vidomyi prohnoz eksportu zernovikh u 2020/2021 marketynhovomu rotsi <<https://agropolit.com/news/18560-vidomiy-prognoz-eksportu-zernovih-u-2020-2021-marketingovomu-rotsi>> (2021, January, 10). [in Ukrainian].

10. В Україні зібрали врожай 65,4 мільйона тонн зернових. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3155050-v-ukraini-zibrali-vrozaj-654-miljona-tonn-zernovih.html> (дата звернення: 12.01.2021).

V Ukraini zibraly vrozhai 65,4 miliona tonn zernovikh <<https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3155050-v-ukraini-zibrali-vrozaj-654-miljona-tonn-zernovih.html>> (2021, January, 12). [in Ukrainian].

11. United States Department of Agriculture (USDA). URL: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/app/index.html#/app/advQuery> (дата звернення: 12.01. 2021).

United States Department of Agriculture (USDA). URL: <<https://apps.fas.usda.gov/psdonline/app/index.html#/app/advQuery>> (2021, January, 12). [in English].

12. Шпичак О. М., Боднар О. В. Оптимізація ринку зерна та її результативність. *Моніторинг біржового ринку*. 2014. № 2. С. 22–28.

Shpychak, O.M., Bodnar, O. V. (2014). Optymizatsiia rynku zerna ta yii rezultatyvnist. *Monitorynh birzhovoho rynku*, 2, 22-28. [in Ukrainian].

13. Шкляр А. Вартість зернової логістики в Україні дешевше, ніж у США, але дорожче, ніж в ЄС. URL: <https://agoreview.com/news/vartist-zernovoyi-lohistryky-vukrayini-deshevshe-nizh-u-ssha-ale-dorozhche-nizh-v-yes> (дата звернення: 13.01.2021).

Shkliar A. Vartist zernovoi lohistryky v Ukraini deshevshe, nizh u USA, ale dorozhche, nizh v EU <<https://agoreview.com/news/vartist-zernovoyi-lohistryky-vukrayini-deshevshe-nizh-u-ssha-ale-dorozhche-nizh-v-yes>> (2021, January, 13). [in Ukrainian].